

ДЕТКИП ТУРАР

Арагалаашкына болган кем-херек үлгүсүнүн ийнеге уду демиседа күнөлдөрү талаш-быле. Тыгыз Республиканын Президентинин республиканын чоңуна үйдүргөн айгырдын Өзү районун аймакты чоңу калбаа-быле ташып чугаалаш турар. Районун удуруу органдарынын харымсалгалыг аймакчылары журттакчылыг суурларын чоңуна иштин хурдаларын чер бурүүнө эртерген.

Район чагырганын даргазы Болот-оол Ширапович Куулар ол ажалдын дугайын бастап корресондентивисе аймакчы болса. Арагалаашкына болган кем-херек үлгүсүнүн ийнеге уду демиседа күнөлдөрү талаш-быле. Тыгыз Республиканын Президентинин чоңуна үйдүргөн айгырдын Өзү районун аймакты чоңу калбаа-быле ташып чугаалаш турар. Районун удуруу органдарынын харымсалгалыг аймакчылары журттакчылыг суурларын чоңуна иштин хурдаларын чер бурүүнө эртерген.

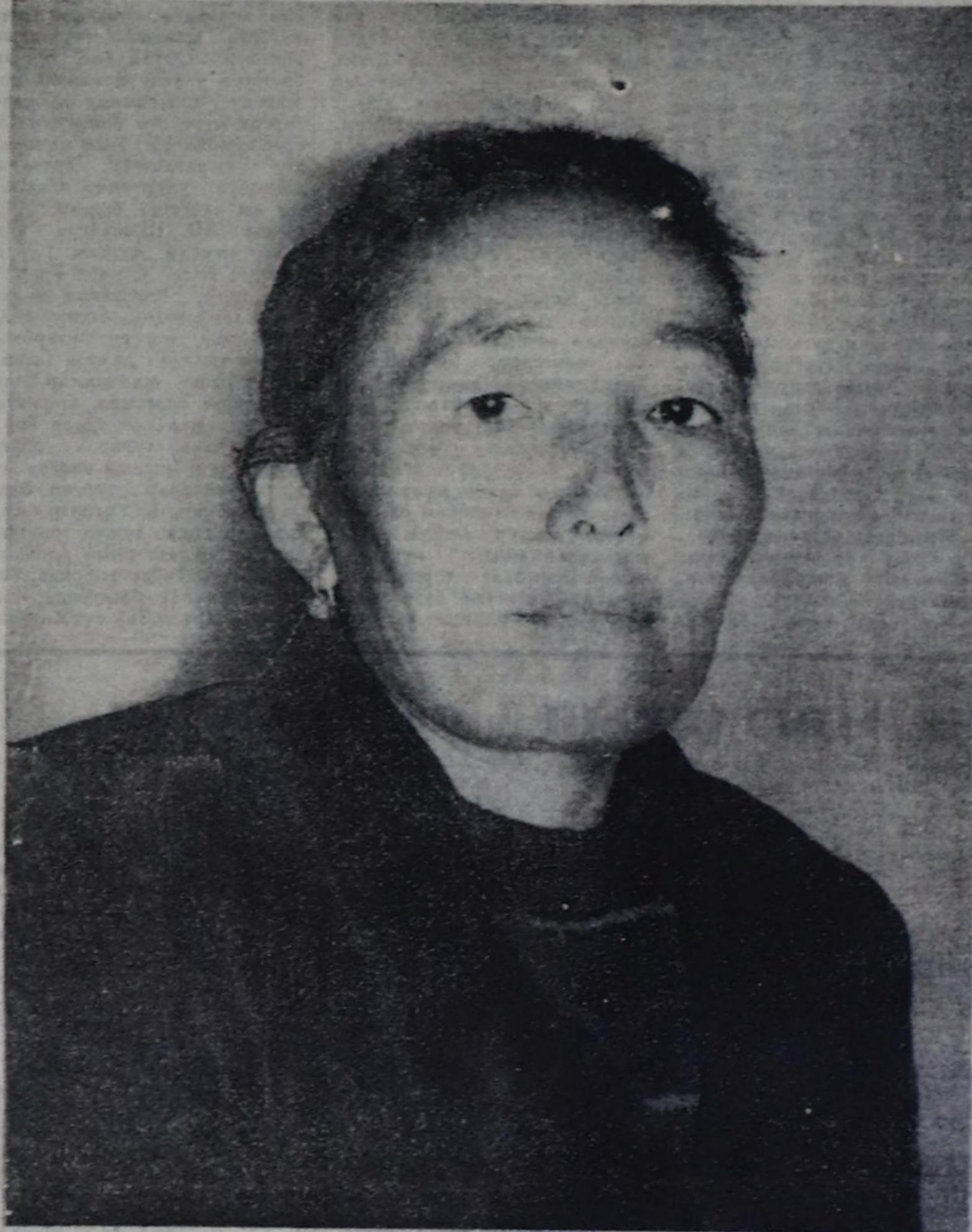
ШЫН

Солун 1925
чылдың август
31-де үнүр
318.1331

№ 222 (14944) 1992 чылдың ноябрь 17, вторник Солунга ат салган шагы 22.10 Чагыдар өртөз 10 коп. Саазар өртөз 1 рубль.

Эки кижилер дугайында

ТРАКТОРИСТ ШЫРЫН

Шырын Бүрүлей — хоочун механизатор киж. Ону мен дымка экв чүвени ме. Техника биле холбай бөрүнүн ыракты мурунда, олуштун чоңуру шаалда, чарыш ызы муурынга ол дымка мияк чоңурун. Амгы хүнерде ол Улуг-Хем районун Кеңал-оол Тулуш аттыг совхозтук сүт-бараан фермазында ажалдап турар. Бо ферма кыштагылаашкына Уду баргай эвес белеткен. Шырын Бүрүлей «ДТ-81» дээр трактор биле малга тем аймаа эккен берип турар.

МООЛ ДЕЛЕГАЦИЯ-БИЛЕ УЖУРАШКАН

Эрткен неделаның сөөлү хүнеринде бистин республикалык Моол Республиканын Убса-Нур аймактың бөлүк журналистери чоран. Делегацияны ук аймактын күсүмунун информация болгаш парлагга албанынч назлагын Ж. Найдан удуручу келген. Делегацияны составы: «Тууга» солунунун тирографиянын директору, Моолда билингир журналист Д. Соднам, Хархирээ сумунун даргазынч наделарызын ажалдакчы, корресондент Б. Басоин, Хархирээ сумунун күсүмунун даргазы О. Лхагва.

Түмөн-оол Кыргысоч биле Варвара Тараачева Доржулар Өзүрүн «Ортинел» совхозта өшкү кадарып турар. Оларнын кодамында 300 ажы ангор өшкүлөр бар, оод мурунда сергелер кадарып турганар. Өшкү болгаш сармы кадарып турар Ирбитей бригаданың муракчы малчы өг-бүдөзүн бирээзи.

Тараачын, арат ажил-агыы

ЧООК КИЖИЛЕРИ-БИЛЕ

Кара-Тургу дөзүндө, ооруже баар машина оруунук муруну талашында, даяк кырыл чөлдө чаа кайжа, чаа туртала бажыны тудуу каан. Ол дөзгө арат ажил-агыыны организация кирешел Байылоол Чудамуну белеткен ал туур кыштагы. Оон алаам Чудамун ирээ бээр-ла хуу мал, тараа ажалдык арат чоран. Инамы кижилерин кылган сугат бугаларынын ора-сомазы ам-даа Ак-Хемини ховуларында, Кара-Тургуну үстүндө Оймакты нуду ам-даа бар, Ону ол үздөн бөрү кым-даа ажалдашкан. Урелири үрелип калган, төөгүнү истери болуп аркылган.

Тараачын, арат ажил-агыы

Турар. Бо бичи коллективте 6 киж хаара туттуган. Инамы-даа оларын ажалдык уду-дузанын чугаалаш тайылбырлар, ону соңуурап айтыр дарга баштык киж чок боорун ол хомулдан олдуру. Оон башында кылдыр мындай түлдөрдүн ол чугаалааш. Шанда артылаан каан тараачын кезик-чамдыны салып, сайгарып көөр дөзгө совхозтук удуручуларын машина дилеп, ягед теген. Суурдан үш километр чөрдө кыштаанга электри чырып киритип айыр дөзгө чаа чаданган. Ажалдаан стаакы барымдалап, совхоз буадуругезине кирген үдүлүн эгидиле төлөварин эт-хөргөш азы ашка-төгерик биле-даа болза алымынч надыгыл дөзгө, совхоз директору шыны чугаалааш, оларын буадуруу аргачылыгыны кемчилерин, саарылганын сезип айымы биле солунга бичип, парнога адынап, телевизорга көргүзүп, түндөрдүн үйдүрүп турарын организастаа эки дөд болар мен. Ол мыкш совхоз буадуругезине ажалдап чоран болгонда, ол киж алаа кирген үдүлүн кемчөөлүн шаа-биле айыр ачаар. Ону чүлдө дүргөн шитирингилер чөрдө. Оон ылай күрүчө өңүзүн салып алары-биле жуукулдаа чектерин үйдө берип турар болгай. Бо башыда арат ажил-агыыны кижилерге дөзгө, дөзгөн чөлдөрү алаар. Айтырып кылар шитирингилер турарына база каттыкмын турар мен.

ТИПОГРАФИЯ БОЛГАШ СОЛУННАР

Холунда тудуп алган олар солунунун буадууну чыды бери чытпаар-ды бе? Ону типографияга чал-чаа парлан соонда потачылар чагыкчыларга чедирин ажалдык эки билин-ле олур боор сен, эргим номчуучу. Бүгү-ле солунарга үнүп турар материалдарын журналисттер сиредип, ажалдап кылган соонда, өрдө парладары-биле типографияны чорудар чүдө болгай. Ажаа бажы дөзгө материалдарын аркучулар эрэн соонда, ону каш катан номчуу ажалдар корресорлар ден кижилер база бар. Чагыкчыларын каш катан эрген соонда, ам парлап эгелер. Ону парлап кылар. Солуну үндүрүп алары кайы хире нарын болурун билип алаан дөзгө ону бичип турарымыз удуру ол. Инамынч типография бүгү-ле үнүп турар солунарын өрүп, парлар уду бүдүрүлгө чери. Типография чок болза чангыс-аза солун эмес. Типографиянын ажал, амдыралы-биле солунун номчуучуларын ташытырар сорулга-биле бо интервюну кылган чүдө.

дештил үнүп келер. Бисти бир бергеденди турар, сагымыз амараттай турар чүдө бо-ла болгай. Бо эртен 63 чылдарын иштинде типография чеже-аза салгалык кижилери ажалдап каапкан болду ийн. Шаг-шаанда бөрү-биле ажалдап чоран хоочун нарымысты сактып, оларга чоругарып оор-ла-дыр бис. Бо хүнерде бистин биле киды ажалдап чоруп хоочун нарымы Иранда Заорго-нага болгаш өскөлдөгө-дө өрүп, оларын араг-даржулашкыны өрөгүн ал чор бис.

дежегэ Тууш солунары парлап турган үеинде дөзгө-херекселдерин-даа чаа турган. Ам оон кырынга беш солун немекти кээрге, бергеден турарымыз бо-дур. Чаа үнүп эгелен солунарыны кемчөөлү, уду солунары боолаарга, ийн катан биче бооп турар. Хей солунар парлап арга-шындык чок болган, биче кемчөөлү, ажалдык тиражты солунарын районар солунарынын типографияларга парлашам ал турарын даяр тудуп улус-тур бис. Дөзгө-херексел-чаа турган болза, солунар парлаарындан чөрдө обталааш ийк бис. Бистин шак мынчаар бергелен турарымысты база биле когуру. Бичин херексел, эвези тиражты солунарынын редакторларымыз

кылограм хире будук чарыгдалтын турар. «Тууносуал правда» неделая үш катан үнүп-даа турар болза, оон тиражы база хей болгай. Бо солуну парларына база-ла ол хире будук чарыгдалтын турар. Матрицалары ам көрөз. Моон мурунда бир комплект матрицанын өртөз 56 рубль турду. Ам 3896 рубль апарган. Немези бот-үндөн үндүрүп мында кирбей турар болду эвезсе. Оон анында складка шитяны дөзгө төлөзү теле-чон баа бол. Ол 38 хуу. Бо бутуну хайа сай келер чүдө болза, бир комплект матрицанын өртөз 5200-5300 рубль чөдө бөз.

ИНТЕРВЬЮ

— Республика типографияны хоочун буадууларын бирээзи болгай. Оон ажыны көрөйүз турар чер-даа чок. Солунар, номнар өрүп, парларынды ангыда, аны-бүрү продукцияны база будуруп турар болгай силер. Типографиянын төөгүнү солунун номчуучуларына кыска-зылде баштай ташытырар кааптар силер бе. Раиса Комбуева? — Бистин будурулгезини хоочун будурулгезин дөзгө-ле шыны Типография түгүтүлгөндө бөзү талгыл-ла 63 чыл бооп тур. Биринчэ чугаалаарга, 1929 чылда тургустунган. Бүдүрүп турар продукцияны аны-бүрү. Солунар, номнар өрүп, ону парлаар. Оод казында ол-бо организашылардан чүд-бүрү чагыклар ол келер. Инамы-буу хуудустары парлар. Парлап

турар солунарымыз саны база көгүдөзү. Сөөлү чылдарга бенин Чыгак солун «Тууносуал» («Республика Тува»), «Детские» («Советские»), «Эне сөзү», «Смелые шаги», «Центр Азии» деп солунар немекти неди. Солундар саны көгүдөзү турары жидар харын.

дедир текше, миял-ла, биске парлар деп турарын база эки билип турар бис. Чүдө дөзгө районнар солунарынын типографияларына парладары оларын чарыгдалып улгады бээр. Күрүдөндө дотация ал турар солунар болгонда оларын оозу база чөд.

— Солунар парларынды үндүрүп турарын ажалдап материалдарын чыг эттин бот-үндөз кайы хире бооп турарың. Раиса Комбуева? Моно солунуну номчуучулары база соңуурап турар болду эвезсе. — Матрицаларын болгаш чыг эттин бот-үндөз бо чыдык ноябрь 1-ден эгелен ала санаан чүдө. Номчуучуларга билингир болуру-биле синаларын «Шыны» солунуну өрүп, парларынды үндүрүп турар чарыгдалдырымыз кижек кылдыр малла көргүзөбиз. «Шыны» солунун тиражы 27 мүн болгай. Оон бир номерин үндүрүлгө-ле 29 мүн 567 рубль чарыгдал турар бис. Айда 591 мүн 347 рубль чарыгдал турар. Немези бот-үндөн 28 хуу үндүрүп мында кирбей турар болду эвезсе. Бир эвез оон немези бот-үндөн 700 мүн рубль чөдө бөз. Чылда 7 миллион рубль чарыгдалган чүдө «Шыны» солуну өрүп, парлаанга үндүрүп турар бис. «Тууносуал правда» солун неделая үш катан үнүп турар. Бо солунга чылда чарыгдалдык 4 миллион 238 мүн рубль. Солунарын өчүрүлгө, парларынды үндүрүп турар ча-

СОҶГУЛДАЛЫГ ХУРАЛДАР

Россия Федерациясынын Давид Совага бо чылым «Россия Федерациясында хереклекчи кооперациянын дугайында» Дугуйму тузуп агай. Оон-биле холбашуу эрежелекчи кооперациянын аймак-херезин дугуйму буларга организастык, эконо-мийлик болгаш соналд прая-миптерге үндештиретини үн-дештирерини толардык, эдэе керини конуну, хуучу тежигуерини соугургалык тандыр хемчегер алдыны турар.

Херекле кооперациянын демократтык принциптерин (жыжгылашкан, няитиле, ерге чоноу хаара тууду, саларын хереклеши ханья-лар аймаклары болгаш долу (от-башкыларын) аймак-гыйжык байдалга организастаарына, хереклекчилер кооперациянын организастыг тургузуун эде тургузарына, хуучу-херектини жыжгылаар, айтырларга чаз дугуйм на-малды халдырар.

Бо чылым октябрь-ноябрь айларына хереклекчилер кооперациянын бүгү ни-мелдерини хуучуларын ор-гундаштыр айтирлар турар.

Чаз дугуйме дугуйтуу чы-лым айтыр болгаш соналд-дык кампанияны белдеш-келе белеткен, организаста-арттыр болу. Бо ханья-салгалык аймак хереклекчи-лер няитилелерини тускай эртеминдеринде, конвенция-ны, удуштуулардын болгаш белек-мержежиге, таскеллик хуучу тежигуер-лея тургузуу организастык комитеттерин түзгү-зуудай, Оон ыгыла коопера-циянын чаз чык Уставын эде ажилда кылдыр комис-сияга база тургусун. Бо оргкомитет болгаш комиссия аймак харылаалык ажил-да, чыгыс аай сумелерин белеткен.

Согулдалык хуучулар болгаш хуучуларын чык-тар туралары агайлаш жур-тунда хуучуларын чык-дан.

Хереклекчилер кооперациянын ча

эмизин кылдыр кооперацияны эде айтир алаар. Ол чылымдын түнелин хуучу-ларын үчүстөк болгаш те-дизлер хуучуларынга саба-рына чыгалаары, ерге кы-рында бар хуучуларын сан-гуну дымалар, Хуучулар-нын данымын, санын тола-радыл тургузарына нае-ркейле хуучуларын дымзын ажилдаар, оларын хаара ту-лары чыгула.

Хуучулар согулдалык ту-раларына даразында ай-тырларын чыгалаары кы-рында, Хуучуларын эне-зелин түнели, хереклекчи-лер няитилелерини белдеш-тирер, хуучуларын ра-йон болгаш аялалде кемелде-тир.

Хуучулар согулдалык ту-раларына даразында ай-тырларын чыгалаары кы-рында, Хуучуларын эне-зелин түнели, хереклекчи-лер няитилелерини белдеш-тирер, хуучуларын ра-йон болгаш аялалде кемелде-тир.

Чылгы мал ажыктыг БУЗУРЕП КӨРЭЭЛИҢЕР ДААН

Көдө ажилдагы кижилер эки, үс-түнелди ажилдамы дөш ханья-ла чүүлдерин белек кылдыр эжеп берип турган байдалды ханья кижилер азы-радыкчы ханья азы берген чоранынга ам кезе ха-радаар мен. Эртеке чүе дөш эгиттимес джиж болгай. А жезе ол сакыс чога ам-да херек деп бо-лаар-дыр мен. Рынок харылаалык шимдеген үс-чадалык чокту тавар, саарыла кылдыр билер кизи херек. Оон тыпканын ажилынар улуг өрте-күне чедире согула турар болгай эки. Ол — алык-сак-чаксак ханья эс-тир, а болун хандыгынын арга-зы, ору-дур деп билер мен.

Чамак кижилер алды-биле дөш ажилды холду-тур болгай. Оларын удуруку-ларын чык айтир алаар. Эртеке чүе дөш эгиттимес джиж болгай. А жезе ол сакыс чога ам-да херек деп бо-лаар-дыр мен. Рынок харылаалык шимдеген үс-чадалык чокту тавар, саарыла кылдыр билер кизи херек. Оон тыпканын ажилынар улуг өрте-күне чедире согула турар болгай эки. Ол — алык-сак-чаксак ханья эс-тир, а болун хандыгынын арга-зы, ору-дур деп билер мен.

Устук чедире албан-ду-жаалдык дарагалар чы-нар боор чүе. Та чы-лым турганга турган чүе-ме йынаа. Удурулар, «кызыл билеги» мээ ба-зымга салып кат — дээр чоржук. Дукаар чыгарга мөөн согулар дүшпөс боор мен, өршөтүн кыл.

Начын-оол Донгакович Ба-дрий-оолдун директорлук ту-руу үчүнаа бар салбыр бу-галатерин дөш чыл бол-гаш мен. Оон ол «О. Шынаа» совхоз боор берген. Спецна-дистер шунту айтирлер ажилда турган бис. АЙ са-нын 18.23 хунеринде мал санаашкынни чорудун тур-ган, а квартал саанында ол-дөш үелерге малдын оочалдын чорудун турган бис. Ынчан бистерге улугу контроле ко-митети доштамал дуулап турган чүе. Ам болга инди-организация чок. Кым кымын-даа ханья-авастан, ортакы эконоун удурутку кадрлар-ы ам «хосту» болган, 1971 чылда «О. Шынаага» ийи мал эмиачи турган. Сузык Сандык биле Суван Уванай дээр чүе. Кызылдан кыла ажил-агый техникумуун доо-аукчулары ол айтирлерин биче естидиле ажалок. Олар-ын ажилы малчынар-биле кады чүе болганда, арийнча Дорт-ла «эмал эмиачири бри-гадаларына турар журуду, суурга чыгу кылдыр селер» деп чыгалаар турган бис. Олар уругулу малчынар аал-дарына хонуп-дукуу чоруду-лар болгай. Оларын бирозви ам Мангун-Тайга районда, а Суван Уванай «Чодура» сов-хозун Харвал-Тей сут-барван

Социал айтырыглар

САГЫШ ЧОВАП КӨРЭЭЛИҢЕР

Мargarita Федорова Филимонова 25 чыл ин-тина республиканын юннаттар станцияныга ажилдаан, ол конунг аны пронаганаст чор-аан, сонал дамчыла-галарын раага белет-кен берип турган.

Ол амык хай аймактарга болушка интишадды отту-руп, жога, чыме аймак-кес-терин өрөдөп кээ. Ам ол таскелда олар, бир аймак чүе — ол каранын дозун буртун биле чыгарып, аргыларын уругулар чы-гарып, тайны-көрүп эи. өөрчү Юруп шылаа, ма-гана-даа кезде абыс азе чүе-нин берген болуп көрүсө-дөн. Ону уругулар болгаш ажалдыр каракат турар. А бир кайгылар чүе — оон өрөдөп кээ коллегалары ай-мак Башкылар хуучула, өртүтүгүн хунула. Улуг азымлар хунула ол бо-дун станцияныдан бооал-чектер албаа, а станция-нын амы директору Тула-ча оон өрөдөкчиз бол-гай.

Ол шык эртеминин дугуй-руу-биле Инна Миза-лова, Лыжылаан чорун-ини, Ол шылаа тайнытун-ини чечкиндешине ажил-дап чорган, оон кырылаары таварышкан, кылаа оон шаа чок аларын, а ем болу-ду кезиникин соода чаш-кылары-биле өндө олдулар. Оон мурунда кады ажилдап ораны эшөрү, дөргү-төл-төй канчал барган ол?

Дык хай пенсонерлер аскаан калгылаарын, олар-а чоргаларын ала алаш-аан турар. Хунуу-не Кы-ыл кооперация сонал кы-лаа хандыгыне дуза айтир-тө чыгыс кижилер бо-чылды 134 билдирешкенин

СОЦИАЛ ПЕДАГОГГАРНЫҢ ӨӨРЕДИЛГЕЗИ

Бо күүлү Тыванын школа-дарында социал педагогтар-нын өөрөдөлгөсү болуу аргыларын ооруман шкколага, № 30 уругулар садгыне оларын кичээдери эртен.

ӨӨРҮШКҮ КАЙЫН ТУРАР

1991 чылдын январь, февраль айларында республи-камын инвалидтер интишелин аргы-арамыка беле-теттерин кичилерин амырал байдалын кизи-дер амы-буян чедире фондулар тургузуу, чыл-ды ужу-кымдыла инвалидтерге 40-50 рубль хере-келдик дууламчыны көргүзүп келген. Ол хере-келдик акаа-тегерин ам амырал байдалын кичилерин шыдаалы (индигар). Ынчанга инвалид-тер интишелин чангыга тускайла кооперативти амылаан, оон амы-кичине инвалидтерин, пенс-онерлерин, чаш уругуларын азырал оларын келери-ла тураар болга, бир эки чүе үлү болуу. Чо-гуу-ла мынды согула-биле Тыва Республикамын инвалидтер интишелин «Искатель» кооператив тургузуганы.

Уж кооперативе ажилдап болуу дег кижилер инвалид-тер, пенсонерлер болган чаш уругуларын азырал олар-ын ижеп болгалда, оларга таварышканды ажилды хере-келдик дараа билеш, аргы-ар-миптер дүк аймак салды агай, амык дилел чедир ижеп кижине берип каарга, оон бажымында оларын кижис ол дүктү чедире бөр-гө, чыгыс олар аймактын үелерине күтүсээр ху-дундагы, Херекке ижеп чыгыс келти, уктарын, хол-датыр олар аргы-арамы, кооператив дугуйлаа ала-лар өртүн төлөш, белек болган продукцияны саары-сайлар.

Инвалидтер интишелин «Искатель» кооператив тур-густыган, чылаа бут кыры-га турар олар болганда, акаа-тегерик болган авто-транспорт талды-биле ала-мырларга бергелек бөр та-лымдаа база болу берген. Тыва Республикамын Чылаа-лам болган инвалидтер ин-тишелин удуруту турар да-рага дуза дилел чедире,

ЧАНГЫС ААЙ ТӨЛЕЗЕ

Чангыс үезе шылаа-лаа олдура, 10-15 кижиле чы-лаа, сикен долгаар энео-тургузу алаар чангалдык кизи мен. Мал чези белет-келе талды-биле шылаанын амык чылаары биле-ле, Манчуретини Акт-Кыры дөш-теге тургалды, оон коопе-рацияны чыгай үчүн өрө-дөп дөшкү кылдыр белет-келе бис. Ол чезини сикенин чүе чыгаа белеткен эл бо-лур. Чүе дөшкө чызын үе-лүч чылаар манчуретини сикен кылааа энео-тургузу-лаа бис. Сикен оймакча-га чыктерге элек оран чөрө-лө-тө аажок үер.

Сикен долга белеткелди энео ажил агай чык үе-лүч чезинде. Шунтуу бол-ган хай чөрөдө. А шылаа-лаа-биле чөрө сикен ол-дугу. Белек оордан эрө-дөп чык, чылым-даа чыктык эрө-дөп белек ачы ижедире-дөн чөе. Инчанга ажил-чүе чык чөрөдө эки чөрө-дөп эрө-дөп чөрө-дөп.

Мен эртеке кайын өрө-дөк-челерини күч-ажыкты дара-гына организаста алган, ол-ла чөрө-биле ажилда тургу-зуу бис. Бистер 20 тонна сикен белеткеле турган, оон беш тонна амык кылган бис. Эне-о-новустан ол бири классикалар Мая Санай, Лилия Кая-оол тоску классикалар Оон-оол Сака Хейме-оол Седен-Сот, сески классикалар Эрес Седен-Сот, Анай Когуу олар эки ажилдашкан. Түнелдинде өрө-дөкчү буруду 1200-1500 акшаны ажилда алганга Инчанга-аа оон-даа чөрө эл болур турган. Таварын-ини чык агай, эне-о-нову кооператив-биле тур-ган. Бо тоннамы 850 акша-га салган ол. Ужур болза 1100 акша ажил болу. Чыл-далымы — үрүлгө совоктун ажилыны эде болгашын-га Сохокина үлөштү чүе чөрдө өрү ажилдаан кизи-дан чөрдө-ле алыр чөрдө-чөрдө. Ол шыкты бестин эне-о-нову соугарышка киржин,

